

ХҮН АМЫН ШИЛЖИН СУУРЬШИХ ҮЙЛ ЯВЦ: ХОТЖИЛТ БА ХӨГЖЛИЙН СОРИЛТУУД

М.Батбаатар

МУИС, ШУС

Социологи, нийгмийн ажлын тэнхимийн ахлах багш, доктор

Хүн амын шилжих хөдөлгөөнтэй холбоотой иргэдийн дахин суурьших үйл явц бол зөвхөн хүн ам зүйн бодлогын асуудал биш, өргөн хүрээтэй нийгэм, эдийн засаг, улс төрийн бодлогын асуудал болно. Хүн ам шилжин суурьшсанаар тухайнорон нутаг, төрийн үйлчилгээний ачааллыг ихэсгэхийн зэрэгцээ хотын ажилгүйдэл, ядуурлыг гүнзгийрүүлэх, ядуусын хорооллыг тэлэх зэргээр нийгэм, эдийн засаг, боловсрол, ажил мэргэжил, хөдөлмөрийн салбартолон тооны тулгамдсан асуудал хуримтлагддаг. Иймд Монгол Улсын хотжилт, хүн амын шилжин суурьших үйл явцтай холбоотой бодлогын зангилаа асуудлыг энэхүү өгүүлэлд хөндөхийг зорьсон болно.

Хүн амын нутагшилт, суурьшил: хот шинэ амьдралын хэв маяг болох тухайд

Дэлхий дээр Нийтийн тооллын өмнөх 3500 жилийн тэртээ эртний Египет, Нил мөрний хөндийд, одоогийн Тигр, Евфрат мөрний ойролцоо, өнөөгийн Пакистан дахь Инд мөрний орчимд анхны хотууд байгуулагдсан (А.Гидденс, 2006) гэж үздэг. Эртний ихэнх хотуудыг авч үзэхэд соёлын ялгаанаас үл хамаарч тогтсон морфологийн нийтлэг шинж бол хот хөдөөг тусгаарласан хана хэрэм, хотын төвд байрлах талбай, тэрхүү талбайн ойр орчимд байрлах сүм хийд, төрийн ордон, шүүх зэрэг болно. Уламжлалт нийгэм дэх ихэнх хотуудыг газарзүйн хувьд авч үзвэл гол мөрний эрэгт байгуулагдаж байснаараа нийтлэг шинжтэй юм. Тухайн үеийн томоохон хотууд хүн амын хувьд 300 мянгаас хэтэрч байгаагүй тул хүн амын багахан хувийг хотын иргэд бүрдүүлдэг байжээ.

Энэ зууны 1900-аад он хүртэлх хотуудын өсөлт нь ихэвчлэн өрнөдийн улс орнуудад явагдсан бөгөөд өнөө цагт үйлдвэржсэн улс орнуудын хүн амын 60-90 хувь нь хотод амьдрах болжээ. Эдүгээ гуравдагч ертөнцийн орнууд болон аж үйлдвэржилт хөгжиж байгаа улс орнуудад ч хотжилт асар хурдацтайгаар явагдаж байна.

1990 оноос хойш дунд зэргийн болон хөгжиж буй орнуудад хотжилт эрчимтэй явагдаж байна. НҮБ-ын тооцоолсноор (United Nations Organization, 1998) сүүлийн 20 гаруй жилийн хугацаанд дэлхийн нийт хүн амын тэн хагас нь хотод суурьших болсон бөгөөд хүн амын энэхүү өсөлтийг дагаад хүрээлэн буй орчны доройтол, хотын даац хэтрэх, дэд бүтэц

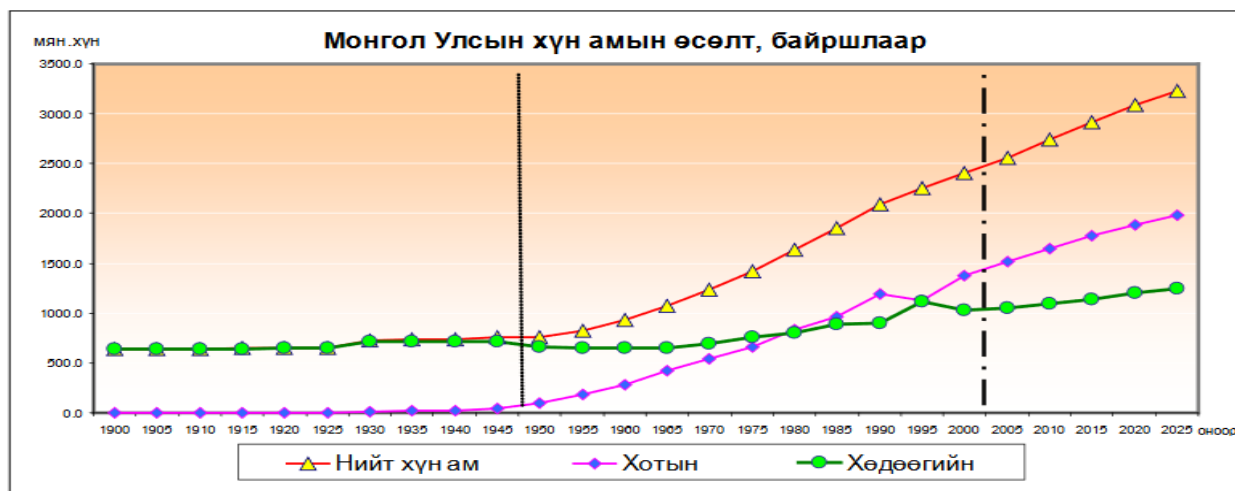
ачааллаа даахгүйд хүрэх, бүс нутгийн тэнцвэрт байдал алдагдах, ядуусын хороолол үүсэх, арьяалаа тэлэх зэрэг нийгэм, эдийн засгийн сөрөг үр дагаварууд ихээр бий болсон. Ялангуяа хүн ам олноор шилжин суурьшиж буй Латин Америкийн улс орнууд болох Бразил, Мексик, Африкийн зарим орнууд тухайлбал Конго, Сенегал, Нигери болон Азийн Бангладеш, Энэтхэг, Пакистан зэрэг улсууд хотжилтын сөрөг нөлөөг амсчээ. Хотжилт гэдэг нь хот, хот маягийн суурин газруудад оршин суугчдын нийт хүн амд эзлэх хувийн жин өсөх үйл явц юм. Судлаачид хотыг тодорхойлохдоо дараах үндсэн шалгуурыг ашигладаг. Үүнд:

1. Хүн амын тоо
2. Газар нутаг, арьяалын хэмжээ
3. Газар нутаг, хүн амын харьцаа буюу төвлөрөл
4. Эдийн засаг, нийгмийн байгуулал зэрэгтэй холбодог байна.

Харин хот, тосгоны эрх зүйн байдлын тухай хуулинд хотыг тодорхойлохдоо “Хот нь 15 мянгаас доошгүй оршин суугчидтай, тэдгээрийн дийлэнх хувь нь гол төлөв үйлдвэр, үйлчилгээний салбарт ажилладаг, хот бүрдүүлэгч дэд бүтэц нь хөгжсөн, өөрсдийн удирдлага бүхий төвлөрсөн суурин газар мөн (УИХ, 1993)” гэжээ.

Монгол Улсын хүн амын нутагшилт суурьшлын үндсэн хоёр хэлбэр нь хот, хөдөө бөгөөд хүн ам олноор шилжин суурьшсантай холбоотойгоор хотжилт эрчимтэй явагдаж, 2010 оны байдлаар 67.9 хувь байсан (Үндэсний хөгжлийн хүрээлэн, 2011) бол эдүгээ 70 орчим хувьд хүрээд байна.

Зураг 1. Монгол Улсын хүн амын өсөлт, хот, хөдөөгөөр

Монгол Улсын нийт хүн амын 44 хувь нь нийслэлд/агломераци буюу том хот дагасан/, 30 хувь нь нийт 350 хот суурин газарт үлдсэн 26 хувь нь хөдөөд амьдарч байна. Харин хот суурин газарт оршин сууж буй хүмүүсийн 70 орчим хувь нь нийслэл Улаанбаатар хотод

амьдарч байгаа болно. Хүн ам хэт төвлөрсөн, тулгарч буй асуудал, хүн ам, нийгмийн бүлгүүдийн тоо хэмжээ, соёлын төв болох утгаараа хотын амьдралын хэв маяг, судалгааны хүрээнд нийслэл Улаанбаатар хотын нөхцөл байдлыг авч үзэв.

Судалгааны баримт, материалаас үзэхэд хотжилтын талаар яв цав тодорхойлолт өнөө хэр нь үгүй байна. Хотжилт бол түүхэн талаасаа аж үйлдвэржилттэй холбоотой, шууд хэлэхэд эдийн засгийн өөрчлөлтийн үйл явц боловч хөдөөгийн хил хязгаараас хальж хотын хил хязгаар болж өөрчлөгдөх үйл явцынхаа хувьд социаль агуулгатай, бодлогын болон нийгмийн үй түмэн асуудлыг агуулсан, хүн амын шилжих хөдөлгөөн, сэлгэн суурьшилтаар тайлбарлагдах үйл явц, шинэ амьдралын хэв маяг юм.

Шилжих хөдөлгөөний эрчимжилт ба хотжилт

Монголчууд мянганы зааг үест тохиосон нийгэм эдийн засгийн шилжилтийн үеийн хямрал, бэрхшээл болох ажилгүйдэл, орлого, хүнс тэжээлийн гачигдал, амьжиргааны түвшний доройтол, ядуурал, үнийн өсөлт, баян ядуугийн ялгаа, боловсрол хүмүүжлийн хоцрогдол зэрэг асуудлыг даван туулахын тулд хөдөөнөөс хотыг чиглэсэн шилжих хөдөлгөөнд ихээр татагдан орсон юм. Хот хөдөөгийн амьжиргааны нөхцөлийн ялгаа ихсэхийн хэрээр хот руу чиглэсэн шилжих хөдөлгөөн бий болсон. Хот, хөдөөгийн шилжих хөдөлгөөний дүнд хөдөө сумдад хүн ам цөөрч, оршин тогтнох хүн ам, эдийн засгийн бодит нөөцөө шавхсан бол хотын хувьд ачаалал 2-3 дахин ихэсч, механик өсөлтийн дүнд гэр хороолол өргөжин, хотын хүн амын амьдралын нөхцөл эрс муудсан байна. Барууны судлаачдын үзсэнээр дэлхий ертөнц дээр амьдарч буй хүмүүсийн тоо хэдий чинээ өснө тэр хэмжээгээр амьдралын чанар “муудах” тал бий ажээ. Энэ нь амьдралын чанар бол хүмүүсийн тоо, нийт хүн амын хэмжээтэй урвуу хамааралтай гэсэн үг болно. Тухайн үзлийг баримталдаг Америкийн нэрт биологич Дол Эрлих “Хүн амын тэсрэлт” нэртэй номондоо ирээдүйд чухалд тооцогдох үндсэн асуудал бол хүн амын тоо хэт олон болж өсөх явдал бөгөөд хүн амын амьдралын чанарын асуудлыг авч үзэхдээ энэхүү хүн амын өсөлтийн тоо хэмжээг харгалзан үзэх нь зайлшгүй гэжээ. Чухамхүү үүний жишээ бол Улаанбаатар хотын хүн амын механик өсөлт, арьяалын тэлэлт мөн. 1990-ээд оны сүүл, 2000 оны эхэн үед болсон зудын гамшгийн улмаас хөдөө, орон нутгийн хүн ам эдийн засгийн хувьд ихээхэн хохирол амсаж, амьжиргаагаа залгуулах боломжгүй болсноос шалтгаалан хөдөө орон нутгаас бусад хот суурин газар болон Улаанбаатар руу чиглэсэн шилжилт хөдөлгөөн эрчимжиж, ялангуяа нийслэлийн хүн ам жилээс жилд өсөн нэмэгдсэн байна. 2000 оны хүн ам, орон сууцны тооллогоор Монгол Улсын нийт хүн амын 56.6 хувь нь хот суурин газарт амьдардаг байсан бол 2008 онд 61.8 хувь болж, 5.2 пунктээр өссөн (ШУА, ФСЭХ, 2014) байна.

Хүснэгт 1. Улаанбаатар хотын хүн амын тоо ба хүн амын өсөлт

Он	Хугацааны эхэн дэх хүн амын тоо	Хугацааны эцэс дэх хүн амын тоо	Дундаж өсөлт
1980-1990	418.7	560.6	2.8
1990-2000	560.6	760.1	3.1
2000-2010	760.1	1112.3	3.8
2010-2012	1112.3	1287.1	4.4
2012-2016	1287.1	1380.7	2.9

ҮСГ-аас 1995 онд хийгдсэн амьжиргааны түвшин тогтоох судалгааны үр дүнг 1998 оны түүвэр судалгааны үр дүнтэй харьцуулахад зөвхөн энэ хугацаанд хотын хүн ам 1,5 дахин ихэсч, хотын захын гэр хороололд амьдардаг хүмүүсийн тоо даруй арав дахин өссөн байна. Энэ үед шилжилтийн эцсийн цэг болсон нийслэлийн хувьд шилжин ирсэн захын гэр хороололд зохицох байдлаар дэд бүтэц болон зам харилцааг тавих үүрэг хүлээж иржээ. Хүн ам орон сууцны 2000, 2010 оны улсын тооллогын мэдээлэлд үндэслэн арван жилийн үечлэлээр шилжих хөдөлгөөний эрчим, идэвхжилийг харьцуулан үзэхэд Улаанбаатар хот руу чиглэсэн шилжих хөдөлгөөний урсгал сүүлийн 10 жилийн дотор өмнөх үеэс 54.4 хувиар нэмэгдсэн бөгөөд 2000 онд нийт хүн амын 57 хувь буюу 1,345.0 мянган хүн хот суурин газар амьдарч байсан бол 2010 он гэхэд нийт хүн амын 67.9 хувь буюу 1,798.1 мянга нь хот сууринд амьдарч байна. Ядуу өрхийн дунд явуулсан судалгаанаас үзэхэд 37.1 хувь нь шилжин ирэгч байна. Улаанбаатар хотыг чиглэсэн шилжих хөдөлгөөнд оролцогчдыг авч үзэхэд залуучууд, тэр дундаа эмэгтэйчүүд зонхилж байна. Нийт шилжин ирэгчдийн 56.4 хувь нь эмэгтэйчүүд байгаа нь шилжих хөдөлгөөнд эмэгтэйчүүд түлхүү оролцож байгааг харуулах юм.

Хотжилтын нөлөө, хүн амынхэт төвлөрлийн дүнд эхний ээлжинд үнс шороо, хог хаягдал бүхий гудамж, хороог бий болгож, улмаар хавар, намартаа их хэмжээний “шороо, түйрэн” дэгдэх, өвөлдөө агаарын бохирдлыг үүсгэхэд зонхилох нөлөө үзүүлэх болсны дээр амьжиргаа тааруу, ажилгүйдэл, гэмт хэрэг нүүрлэсэн, ядуу өрхүүд олноор төвлөрсөн захын гэр хорооллыг өргөжин тэлэхэд хүргэжээ.

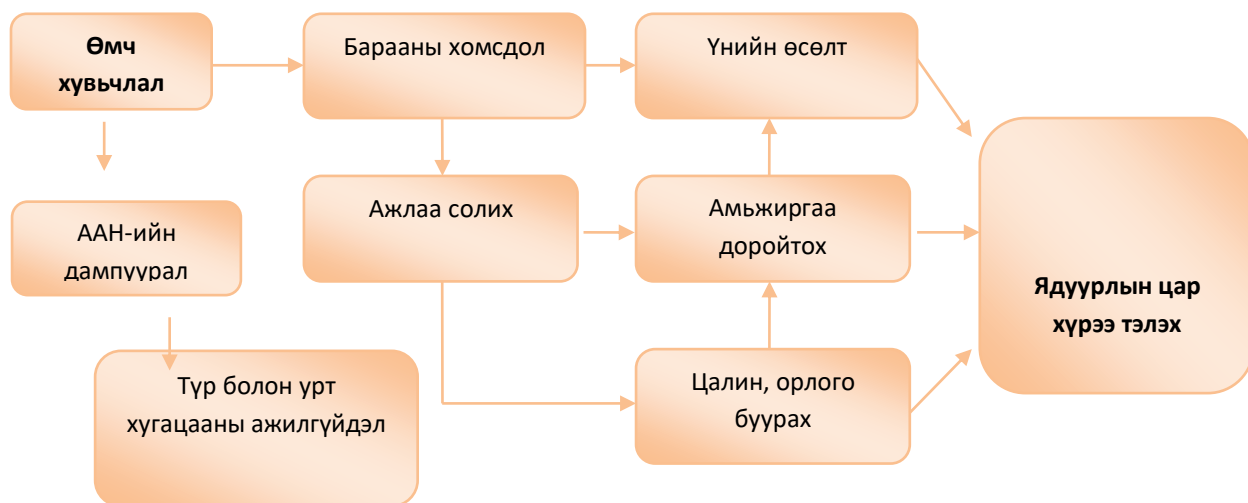
Хотын хөгжлийн сорилт 1. Ядуурлын цар хүрээний өсөлт, тэлэлт

Статистик мэдээлэл болон суурь судалгааны үр дүнд тулгуурлан хүн амын амьжиргаанд гарсан өөрчлөлтийн үр дүнг нэгтгэн үзвэл дараах зүйлс ажиглагдаж байна. Өмч хувьчлал, үнэ чөлөөлөх үйл явц болон өргөн хэрэглээний барааны хомсдлоос үүдэн бараа бүтээгдэхүүний үнэ/инфляц/ урьд байгаагүй ихээр өссөн ба үүнээс шууд хамааран худалдан авах чадвар буурч, ядуурал дам байдлаар нэмэгдэж, хүн амын амьжиргаа

доройтох, улмаар цалин орлого хангалтгүйгээс ажлаа солих, түр болон урт хугацаанд ажилгүй болох үйл явц давхацсанаас үүдэн хүн амын дунд ядуурлын цар хүрээ тэлсэн байна. Монгол Улсын засгийн газраас 1995, 1998 онд Дэлхийн банкны оролцоо дэмжлэгтэйгээр ажилгүйдэл, ядуурлын байдалд улсын хэмжээний дүгнэлт, шинжилгээ хийсэн тайланд дурьдсанаар “хүн амын 36.3% буюу 800 мянган иргэн, 230 гаруй мянган өрх ядуурлын нөхцөлд амьдарч байна” хэмээн үнэлжээ. Мөн амьжиргааны түвшин тааруу буюу ядууралд өртөж байгаа өрхүүдийг бүтэн ба хагас өнчин хүүхэдтэй, цөөн малтай, ажилгүй, олон хүүхэдтэй, өрх толгойлсон эмэгтэйчүүд бүхий өрх хэмээн тодорхойлсон(ҮСГ, 1998) юм.

Эдийн засгийн боломжоос хамаарч ядуурлын хамралт хот, хөдөөд ихээхэн ялгаатай байгааг Монголын хүний хөгжлийн илтгэлд дурджээ. Уг илтгэлд (МУЗГ, НҮБХХ, 2004) дурдсанаар нийслэл хот болон бусад томоохон хот сууринд уул уурхай, дулааны эрчим хүч, нийтийн ахуй үйлчилгээ, барилга байгууламж, худалдаа, тээвэр, харилцаа холбоо болон боловсролын байгууллагууд төвлөрч, харин хөдөө орон нутагт зах зээл хөгжөөгүй, дэд бүтэц сул, ажил эрхлэх боломж тааруу төрийн алба, худалдаа наймаанаас өөр эрхлэх ажил бараг байхгүй, зах зээлээс хараат байдалтай мал аж ахуй зонхилсон нийтлэг талууд хөдөөгийн хүн амын орлогобуурахад нөлөөлж, хөдөө, орон нутгийн амьдралын чанарт сөрөг нөлөө үзүүлсэн гэж дүгнэсэн байна. Судалгааны баримт, мэдээлэлд тулгуурлан авч үзэхэд Монгол Улсын хэмжээнд ядуурал өсөн нэмэгдэж, цар хүрээгээ тэлэхэд дараах хүчин зүйл нөлөө үзүүлсэн (М.Батбаатар, 2016) байна.

Зураг 2. Эдийн засгийн уналт ба ядуурлын цар хүрээний тэлэлт

ХАССТ, НҮБХХ-ийн 2004 оны “Улаанбаатар хотын ядуурал ба шилжих хөдөлгөөн” судалгааны тайлангаас харахад хүн амын 33% нь орлогын, 24% нь нийгмийн оролцооны, 24% нь хүртээмжийн ядууралтай байна гэж дүгнэсэн. Ядуурлын үндсэн шинж бол орлогын хомсдол юм. Орлогогүй болох, бодит орлого буурах зэрэг үйл явц нь хот, хөдөөд хүн амыг ядуурахад хүргэж буй үндсэн шалтгаан болж байна. Харин хүн ам нийгмийн үйлчилгээнээс хүртэж чадахгүй байх, чадавхи оролцооны хувьд ядуурах зэрэг үзэгдэл Монгол Улсын хувьд хот хөдөөд харьцангуй ялгаатай байгаа болно.

Хотын хөгжлийн сорилт 2. Хүн амын боловсрол ба ажил эрхлэлт

Монгол Улс хотжилт эрчимтэй явагдаж буй орнуудын тоонд ордог. Дэлхийн томоохон 200 хоттой харьцуулсан хотын эдийн засгийн хөгжлийн судалгаанаас үзэхэд (ШУА, Монгол дахь хотжилт: үйл явц ба төлөв байдал, 2014) 2010 онд хүн амын шилжилт хөдөлгөөн болон үйлдвэрлэлийн өсөлтийг дагаад ажил эрхэлж буй хүн амын өсөлт улсын дунджаас 3 дахин өсөж дэлхийн 200 хотыг тэргүүлэх хэмжээнд хүрсэн байна.

Өмнө дурдсанаар хот орчимд бий болсон ядуурлын үндсэн нөхцөл бол хотын захын гэр хороололд үй олноор шилжин суурьшсан, мэргэжил боловсролгүйн улмаас ажил эрхлэх боломжгүй, цалин орлого багатайн улмаас амьжиргаа тааруу байх явдал нийтлэг тохиолдож байна. Шилжин ирэгчдийн дунд ган зудаас хамаарч малгүй болсон малчид буюу ажлын дадлага туршлагагүй хүмүүс, бүртгэл бичиг баримтгүй хүмүүс тодорхой хувийг эзэлж байгаа нь (НХХЯ, НҮБХХ, 2004) ажил эрхлэлт, амьжиргааны түвшин доогуур байгаагийн үндсэн шалтгаан болдог байна.

Боловсрол өндөр, шилжих хөдөлгөөнд оролцоогүй хотын иргэд албан секторт ажилладаг бол боловсрол багатай, шилжин ирсэн хүмүүс боловсрол, мэргэжил төдийлөн шаарддаггүй ажил эрхлэх буюу нийгмийн хангамж, тэтгэмж байхгүй, баталгаатай бус салбарт ажиллаж, орлогын эх үүсвэрээ тэр бүр хангаж чадахгүй байна. Шилжин ирсэн ядуу өрхийн албан бус секторт ажиллаж буй хоёр ажилчин тутмын нэг нь эрүүл мэндийн даатгалд хамрагдсан байна. Тэрчлэн ядуу өрхүүд зөвхөн нэг эх үүсвэрээс орлого бүрдүүлж, амьдралаа залгуулах явдал нийтлэг харагдаж байна. Энэ нь тухайн ажилтай өрхийн гишүүн ажлаас халагдах буюу улирлын чанартай ажил зогсоход тухайн өрх огт орлогогүй болох, улмаар ядуурах, эмзэг болон эрсдэлт байдалд оршиж байна гэсэн үг. Нөгөө талаар эмзэг бүлгийн хүмүүсийн хувьд нийгмийн халамжийн сангаас авдаг тэтгэвэр, тэтгэмж нь тэдний амьжиргааны гол эх үүсвэр болдог. Гэсэн хэдий ч шилжих хөдөлгөөний бүртгэл хийлгээгүйн улмаас албан ёсоор хотын иргэн болоогүй, бүртгэлгүй иргэдийн хувьд тэтгэвэр тэтгэмж авч чадахгүй, нийгмийн халамжийн үйлчилгээний гадна хоцроход хүрдэг.

Шилжин ирсэн өрх, иргэд ядуурах дараагийн үндсэн шалтгаан бол боловсрол мэргэжилгүй, танил талын хүрээ хомс, өндөр цалин орлоготой ажилд орох боломжгүй байх явдал болно. Шилжин ирсэн хотын захын гэр хороололд амьдарч буй хүн амын гуравны нэгээс илүү нь албан бус сектороос тухайлбал зах дээр болон гудамжинд жижиг худалдаа эрхлэх, хүмүүст туслах чанарын жижиг үйлчилгээнээс өрхийн орлогоо бүрдүүлж байна. Хөдөөнөөс шилжин ирсэн өрхүүдийн хувьд мал ахуйгаа зарж олсон орлогоороо хэсэг хугацаанд амьжиргаагаа залгуулдаг бөгөөд бусдаас авах тусламж, мал аж ахуйгаас олсон тухайн орлого нь орлогын найдвартай эх үүсвэр биш учраас шилжих хөдөлгөөнд оролцсон хотын зах орчимд амьдарч буй иргэдийн хувьд ядууралд өртөх магадлал харьцангуй их байдаг ажээ.

Өнөөдөр хөдөөтэй харьцуулахад хотод сургуульд хамрагдалт, бичиг үсэгт тайлагдалт, боловсролын түвшин өндөр байна. Хот руу шилжин ирэгчид голдуу гэр хороололд амьдарч байгаа ба тэднийдийлэнх нь бүрэн дундаас доош боловсролтой байна. Шилжин ирэгчдийн дийлэнх нь ажил эрхлэх, амьжиргаагаа дээшлүүлэх, суралцах болон зах зээлд ойртох зорилгоор шилжин иржээ. Шилжин ирснийдараа ажил эрхлэх, амьжиргаагаа дээшлүүлэх болон зах зээлд ойртох гэсэн зорилгууд нь хэдийгээр биелсэн боловч боловсролын байдалд нь ахиц гарсангүйгээр үл барам ядууралд өртөх эрсдэлтэй тулгарсан байна.

Хот, хөдөөгийн иргэд хувцас, сурах бичиг, хандивын зардлыг ядуурлын гурван үндсэн шалтгааны нэг гэж тодорхойлсон байна. 2000 онд явуулсан Жейнсийн судалгаанаас харахад (ЭМЯ, 2013) судалгаанд хамрагдсан өрхийн 15 хувь нь хүнд өвчин эмгэгээс болж ядуурсан буюу ядуурах нөхцөл бүрдээд байна гэсэн бол, 20 хувь нь санхүүгийн бэрхшээлээс болоод эмчийн зааврыг дагаж чадаагүйгээс өвчин эмгэг тусаж улмаар ядуурсан гэжээ. Эдгээр бэрхшээлүүд хүн амын ядуу, эмзэг бүлгийнхэнд илүү тохиолдож байна. Дэлхийн банкнаас санаачлан хэрэгжүүлсэн Ядуурлын хандлагын шинжилгээний үр дүнгээс үзэхэд (ҮСХ, Дэлхийн банк, 2009) хүн амын ядуурлын түвшин дорвитой буурахгүй, амьжиргааны түвшний тэгш бус байдал улам гүнзгийрэх байдал ажиглагдаж байна. Жини коэффициентээр тэгш бус байдлыг хэмжихэд 0.33 байгаа бөгөөд энэхүү тэгш бус байдал хот суурин газруудад хөдөөнөөс илүү байна. 2004 онд үндэсний хэмжээнд явуулсан судалгаанаас үзэхэд (ҮСГ, Дэлхийн банк, НҮБХХ, 2004) хүн амын хамгийн чинээлэг 20 хувь нь хамгийн ядуу 20 хувиас 5.5 дахин их хэрэглээтэй байна. Мөнхүү судалгаагаар 2002-2003 онд ядуурлын хамралтын хүрээ 36.1% байсан бол 2007-2008 онд 35.2% болж, 0.9 пунктээр буурсан мэдээ бий. Улаанбаатар хотын ядуурал өсөн нэмэгдэхэд улирлын чанартай, мэргэжил шаардахгүй, баталгаагүй ажлын байр, үнийн өсөлт, орлогын

найдваргүй эх үүсвэр\цор ганц\, хөдөөнөөс шилжин ирсэн ажилгүйчүүдийн тоо хэмжээ, тэгш бус байдал зэрэг олон тооны хүчин зүйл нөлөөлсөн.

Дашрамд дурдахад Улаанбаатар хотод нийт их дээд сургуулийн 95 хувь нь төвлөрч байгаа нь шилжих хөдөлгөөний эцсийн цэг болоход шууд нөлөө үзүүлж байна.

Сүүлийн 20 жил хот, хөдөөгийн орон зайн ялгаатай тэгш бус байдлын улмаас хөгжлийн мэдэгдэхүйц ялгавартай байдал бий болж, улмаар хөдөө орон нутагт хүн ажиллаж, амьдрах нөхцөл боломж байхгүйгээс амиа аргацаах, амин зуулгаа залгуулах, сурч боловсрох, эрүүл амьдрах эрхээ хангахын тулд хүмүүс олноороо хот суурин, тэр дундаа Улаанбаатар хот руу шилжин суурьших болсноор нийслэл хот орчимд хүн амын хэт төвлөрөл бий болж, хот орчмын бүс хүрээгээ ямар нэгэн төрийн бодлого төлөвлөлтгүйгээр аажимхан тэлсээр байна.

Хотын хөгжлийн сорилт 3. Шилжилтийн өмнөх ба дараах нөхцөл: хүлээлт ба бодит байдлын зөрөө

Улаанбаатар хотын үйлдвэр, үйлчилгээ, боловсрол, эрүүл мэнд зэрэг нийгмийн салбарын хөгжил хөдөөнөөс илүү, ажлын байрны олдоц харьцангуй өндөр байгаа нь хүмүүсийг ихээр татаж хотжих үйл явцыг улам бүр өргөжүүлж байна. Шилжих хөдөлгөөний татах, түлхэх хүчин зүйлийг харьцуулсан судалгааны тайлан (ХАЗССТ, 2008)гаас үзэхэд хувь хүнд олон тооны асуудлууд нөлөө үзүүлсэн байна. Эдгээр нөлөөллийг авч үзэхэд дараах хүчин зүйлс нөлөө үзүүлсэн ажээ.

- Ажил олдохгүйн улмаас амьдрал улам бүр доройтоххандлагатай байна.
- Бичиг баримтгүйн улмаас нийгмийн суурь үйлчилгээ хүртэх боломжоор хязгаарлагдах
- Шилжих хөдөлгөөнд оролцогчдын 60 хувь нь хүсэн хүлээж байсан хүлээлт, мөрөөдлөө биелүүлж чадаагүйбайв.
- Шилжин ирснээр урт хугацааны туршид ажил хөдөлмөр эрхлээгүй эмзэг өрхүүд ядуу, ядуу өрхүүд нэн ядуу болж, нэн ядуу хүмүүс үгээгүй ядуу болон туйлдаж байна.

Хүснэгт 2. Шилжилтийн өмнөх ба дараах нөхцөл: хүлээлт ба бодит байдал

	Шилжилтийн өмнөх хүлээлт	Шилжилтийн дараах бодит байдал
Орчны хувьд:	Амьжиргааны түвшин, аж байдлаа сайжруулах, Нийгмийн үйлчилгээний чанар,	Амьжиргааны түвшин улам муудсан, Үйлчилгээний чанар, хүртээмж сайжирсан, Дэд бүтцийн хөгжил хотын

	хүртээмжээ нэмэгдүүлэх, Дэд бүтцийн хөгжил, Зах зээлийн хөгжил, Мэдээллийн хангамж	захын хороололд амьдрах болсноор муудсан, Зах зээлийн хөгжилд ойртсон, Мэдээллийн хангамж тааруу болсон
Боломж, нөхцлийн хувьд:	Ажил, үйлчилгээ эрхлэх, нийгмийн үйлчилгээнд хамрагдах, эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах хэрэгцээ	Ажил, үйлчилгээ эрхлэх боломжгүй болсон, Нийгмийн үйлчилгээнд хамрагдах боломжгүй болсон, Эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрахад хүндрэлтэй.
Чадавхийн хувьд:	Боловсролын түвшин, аливаа боломжийг ашиглах чадвар, орчиндоо дасан зохицох зэрэг хүчин зүйлс давамгайлж байгаа юм.	Боловсролын түвшин сайжирсан боловч өндөр төлбөр төлөх болсон Аливаа боломжийг ашиглах чадвар нэмэгдсэн боловч эрсдэлтэй тулгарах болсон Орчиндоо дасан зохицоход бэрхшээлтэй, орчны ялгаварлал үүсч байна/хөдөөгийнхөн,бүдүүлгүүд гм/

Шилжин ирэгчдийн дийлэнх нь ажил эрхлэлт, амьжиргаагаа дээшлүүлэх, суралцах болон зах зээлд ойртох зорилготой байжээ. Тухайн шинжилгээнээс үзэхэд шилжих хөдөлгөөний түлхэх хүчин зүйлсэд мал ахуйгаа зуд турханд алдаж амин зуулгагүй болсон, ажилгүйдэл, амьдралын тааруу нөхцөл, суралцах хүсэл эрмэлзэл, зах зээлийн алслагдмал байдал, эрүүл мэндийн үйлчилгээний хүртээмжсул зэрэг зүйлс багтаж байгаа бол, харин ажил эрхлэх боломж, амьдралын таатай нөхцөл, боловсрол эзэмших боломж, эрүүл мэндийн үйлчилгээ, зах зээл зэрэг нь шилжин ирэгчдийг зонхилон татах хүчин зүйлс болж байна.

Улаанбаатар хот руу шилжин ирэх хүн ам зүйн хөдөлгөөнд ихэвчлэн нийгмийн болон эдийн засгийн хүчин зүйлс голлох нөлөө үзүүлсэн байна.Шилжилтийн өмнөх болон дараах нөхцөл байдлыг харьцуулан үзэхэд шилжих хөдөлгөөнд татагдан орсон иргэдийн хүлээлт бодит байдалд биелээгүй төдийгүй нөхцөл байдал өмнөхөөс дордсон байна.

Шилжих хөдөлгөөний эхний үр дүн бол төлөвлөлтөөс гажуудсан хотжилтын хэв маяг байсан бол дараагийн үр дүн болж хөдөөгийн сум суурин эзэнгүйдэх үйл явц эхлээд байна. Иймд төрөөс тухайн чиглэлд анхаарч шилжилтийн үйл явцыг зохицуулах ньхүн амын ядуурлыг бууруулах бодлогын томоохон хүчин зүйл болно.

Хотын хөгжлийн сорилт 4. Шилжин ирсэн өрхийн амьжиргааны өөрчлөлт

Сүүлийн 10 гаруй жилийн хугацаанд хот руу чиглэсэн шилжилт хөдөлгөөнөөс шууд шалтгаалж, гэр хорооллын өрх, хүн амын тоо эрс өсч байна. Өөрөөр хэлбэл, Улаанбаатар

хотод шилжин ирсэн жилдээ багтаж байшин, орон сууц худалдан авах нь бага байгаа бөгөөд гэр хороололд суурьшсан 184 мянган өрхийн 80 гаруй мянга нь монгол гэрт, 100 гаруй мянга нь байшин сууцанд амьдарч байна. Гэр хороололд оршин сууж буй хүн ам, өрхийн тоо нэмэгдсэний улмаас хүйтний улиралд агаарын бохирдол хот орчмын экологийн тулгамдсан асуудлын нэг болоод байна. Агаарын бохирдол нийслэлийн хүн амын эрүүл мэндэд маш муугаар нөлөөлж, цаашилбал хүний аюулгүй амьдрах ахуйн нөхцөлд сөргөөр нөлөөлж байна.

Шилжин ирэгчдийн ихэнх нь (71 хувь) шилжин ирсэн зорилгоо биелсэн гэжүзэж байгаа ч, боловсролын байдалд ахиц гараагүйн зэрэгцээерхийн амьжиргааны бодит түвшин буурсан дүр зураг харагддаг.Төр засгийн зүгээс хэрэгжүүлж буй бүртгэлийн тогтолцоо Улаанбаатар руу шилжин ирэх хөдөлгөөнийг багасгахад нөлөөлж чадахгүй байна. (шилжигчдийн тал хувь нь бүртгэлгүй байна). Гэвчбүртгэлгүй байдал нь эрүүл мэндийн даатгалгүй шилжигчдийн (1/3) эрүүлмэндийн даатгалд хамрагдаж чадахгүй байгаа үндсэн шалтгаануудын нэг(эрүүл мэндийн даатгалд хамрагдаж чадахгүй байгаа шилжигчдийн 1/4 ньбүртгэлгүй гэсэн шалтгаанаар хамрагдаж чадахгүй байна) болж байна. Эндээс, шилжих хөдөлгөөний зохицуулалтыг цаашид анхаарах хэрэгтэй болохыг төвөггүй харж болно. Шилжих хөдөлгөөнийг бууруулахын тулд орон нутагт ажлын байр нэмэгдүүлэх, хүн амын эдийнзасгийн байдал болон боловсролын чанарыг сайжруулах асуудал хамгийнчухал байна.

Шилжин ирэгчдийн гол асуудал бол ажилд орох, амьдралаа залгуулах, амьдрах сууц, орон байр олох нэг ёсондоо хотод байр сууриа олох явдал байдаг ажээ. Улаанбаатар хотод нийт шилжин ирэгчдийн 38.4 хувь нь амьдрах байр сууриа олоогүй хүмүүс байна. Зарим судалгааны дүн (ШУА, 2013)-гээс харахад шилжин ирээд нэг жил болоогүй хүмүүс 100 хувь нийгэмд эзлэх байр сууриа олж чадаагүй байдаг бол харин нэг жил амьдарсан хүмүүсийн 60 орчим хувь нь байр сууриа олж, дасан зохицож эхэлдэг байна. Энэ хугацаанд тулгарч буй асуудлыг даван туулж чадаагүй тохиолдолд шилжин ирэгчдийн хувьд орлогын хувьд ядуурах, эмзэг баталгаагүй байдалд орох эрсдэл хүлээж байдаг. 2007 оноос явагдаж эхэлсэн “Өрхийн нийгэм, эдийн засгийн судалгаа”-ны дүнгээс үзэхэд Улаанбаатар хотод ядуурлын түвшин нэмэгдэх хандлага ажиглагдаж байна. Хотын хөдөлмөрийн зах зээл нийслэл хотод амьдран суугчдыг бүгдийг шингээж чадахгүй тул шилжин ирэгсэд болон ядуучууд нь ажилгүй, орлогогүй хэвээр үлдэх магадлал харьцангуй их байгаа болно. Улаанбаатар хотын ядуурал жил бүр нэмэгдэх төлөвтэй байгаа ба 2010 оны судалгаагаар (ҮСГ, Улаанбаатар хотын хүн ам, эдийн засгийн үйл ажиллагаа, 2010) нийслэл хотын хүн амын 29.8 хувь нь ядуу амьдарч байжээ. Нийслэл хотод хүн амын дийлэнх төвлөрөх болсноор хүн амын бүтээгдэхүүн, үйлчилгээний эрэлт, хэрэгцээг

нэмэгдүүлж, тэр хэрээр эдийн засгийн үйл ажиллагааг өргөжүүлэх боломжийг бий болгосон. Гэсэн хэдий ч хүн амын хэт төвлөрөлтэй холбоотой, мэргэжил ур чадварын хувьд дутмаг тул бүрэн бус ажил эрхлэлтээс үүдэн нийслэл хотод ядуурал улам бүр ихэсч байна. Тэмдэглэхэд, хотын эдийн засаг буюу хөдөлмөрийн зах зээл хот сууринд амьдран суугчдыг бүгдийг шингээж чадахгүй нь нэгэнт тодорхой тул шилжин ирэгчид болон ядуус ажилгүй, орлогогүй хэвээр үлдэж, улмаар амьжиргаа дордох, ядууралд өртөх үндсэн хүчин зүйл болж байна.

Хотын хөгжлийн сорилт 5. Суурьшлын түрэлт ба дэд бүтцийн хомсдол

Хүн амын төвлөрөл ба ядуурлын хувьд авч үзэхүл 1998 оны байдлаар хотын ядуурал (39.4 хувь) хөдөөгийн ядуурлаас (32.6) өндөр байв. Нэн ядуу хүн амын тэн хагасаас илүү (57.0 хувь) хувь нь хот суурин газарт, тэдгээрээс 26.0 хувь нь нийслэл хотод суурьшиж, харин ядуу иргэдийн 43.0 хувь нь хөдөө орон нутагт амьдарч байна. 2013 оны байдлаар Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт оршин суугаа хүмүүсийн 68.1 хувь нь хотын хүн ам буюу аймгийн төв, нийслэл, суурингийн хүн ам болно. Үүнээс нийт хүн амын 46.8 хувь, хотуудын хүн амын 68.7 хувь буюу гуравны хоёр нь нийслэл Улаанбаатар хотод оршин сууж байна. Улаанбаатар хот Монгол Улсын нутаг дэвсгэрийн 0.3 хувийг эзэлж байгаа боловч хүн амын нягтрал хамгийн ихтэй хотуудын нэгд зүй ёсоор тооцогдох болжээ. Хотжилтыг бий болгох суурь хүчин зүйлс болох шилжин суурьшилт, хүн амын төвлөрөлийн үр дүнд төлөвлөөгүй, эмх замбараагүй суурин, гэр хороолол бий болж, нөгөө талаас хотын нийгэм, эдийн засаг, дэд бүтэц болон засаг захиргааны ажилд асар их ачаалал үүсгэж, ядуурлыг улам бүр гүнзгийрүүлэн тэлж байна. Шилжин ирэгчдийн суурьшил, түрэлт хотын дэд бүтцийн чадавхийг шавхаж, гэрэл цахилгаан, зам харилцаанаас авахуулаад хөдөөнөөс ирээд дасан зохицох, амьжиргааны наад захын нөхцлийг бүрдүүлэхэд нь туслах, ыоловсрол, эрүүл мэндийн үйлчилгээнд хамруулах зэрэг нийгэм, эдийн засгийн олон асуудлыг шийдвэрлэхэд сайтар боловсруулсан төлөвлөгөө, зохион байгуулалтын ажлыг төр засгаас зохион байгуулахыг үгүйлж байна. 2000 онд хийгдсэн Монголын дотоод шилжих хөдөлгөөний микро түвшний судалгааны үр дүнгээс үзэхэд шилжин ирэгчдийн ахуй нөхцлийг Улаанбаатар хотын шилжих хөдөлгөөнд оролцоогүй хүн амтай харьцуулахад доогуур байгаа (НХХЯ. ХАССТ. НҮБХАС, 2001) нь өнөөгийн нөхцөлд ч хэвээр байгаа болно. Юуны өмнө гэр хорооллын оршин суугчдын олонх нь боловсролгүйн улмаас ажилгүй, эсвэл мэргэжил, боловсролын өндөр түвшин төдийлөн шаарддаггүй албан бус секторт бага цалин, орлоготой ажиллах төдий аж төрж байна. Ингэснээр нийт ядуучуудын талаас илүү хувь нь хот, суурин газарт, тэдгээрийн дөрөвний нэг орчим хувь буюу 25 хувь нь Улаанбаатар хотод төвлөрч байна.

Хотын захын гэр хорооллын ядуу өрхийн хувьд нийтлэг тулгамдсан асуудлын нэг бол сургууль болон өрхийн эмнэлгээс үйлчилгээ авах бэрхшээл болно. Хотын захын гэр хорооллын өсөлт тэлэлтээс хамаарч сургууль, эрүүл мэндийн үйлчилгээ тэр бүр жигд, хүртээмжтэй байж чадахгүй байна. Судалгаанаас үзэхэд (НҮБХХ, 2004) нэн ядуу өрхийн 16.2 хувь, ядуу өрхийн 9 хувь нь өрхийн эмнэлэгт үзүүлж, мэргэжлийн зөвлөгөө тусламж авах боломжгүй байхад ядуу бус өрхийн 4 хувь нь боломжгүй байдаг гэснээс үүнийг харж болох юм. Гэр хороололд амьдарч буй ядуу өрхийн 28 хувь нь 3-с дээш километр байрлах өрхийн эмнэлгээс үйлчилгээ авдаг байна. Сургууль, цэцэрлэгийн хүртээмж шилжигч болон гэр хорооллын хүн амд мөн л тааруухан байна. Тухайлбал, шилжин ирсэн ядуу өрхийн хувьд төлбөртэй чанартай сургууль цэцэрлэгт хүүхдээ сургах боломж хомс, сургуулийн ачаалал хэтэрсний улмаас ялангуяа гэр хорооллын эрэгтэй хүүхдүүд сургууль завсардах нь ихэссэн, хамгийн ойр гэж тодорхойлсон ерөнхий боловсролын сургууль 2 ба түүнээс дээш километр байрлаж байгаа, энэ нь өвлийн улиралд бага ангийн хүүхдэд ихээхэн хүнд нөхцөл зэрэг болно.

Хотын захын дүүрэг дэх гэр хорооллын хүн ам, өрхийн орлого нэмэгдүүлэх, амьжиргааны чадавхийг дээшлүүлэх чиглэлээр төрөөс хэрэгжүүлж буй хөтөлбөр, төслийн талаар ядуу өрхийн талаас илүү хувь нь мэдээлэл авсан боловч 10 хүрэхгүй хувь нь төслийн үр шимээс ямар нэг хэлбэрээр хүртсэн байна. Ядуу, амьжиргаа тааруу өрхийн хүн амд мэргэжлийн боловсрол, сургалт зайлшгүй хэрэгцээтэй. Гэтэл амьжиргаагаа дээшлүүлэх ард иргэдийн өөрсдийн идэвхи оролцоо хангалтгүй байна. Мэргэжлийн ажил, хөдөлмөрийн дадлага оолгох сургалтад хамрагдсан өрхийн хувьд амьжиргааны түвшингээр төдийлөн ялгаатай бус байгаа ч, сургалтад хамрагдсанаар амьжиргаагаа дээшлүүлж чадсан нэн ядуу өрхийн хувь чинээлэг өрхийнхөөс бараг гурав дахин бага байгаа нь анхаарал татаж байна. Хүмүүн капиталын онол ёсоор хүн амын чадавхид оруулах хөрөнгө оруулалт ядуурлаас гаргах нэгэн хүчин зүйл болдог хэдий ч, бодит байдалд хүн амын орлогын ядуурал чадавхи болон оролцоог хязгаарладаг болохыг эндээс харж болно.

Орлогын болон чадавхийн ядуурал өрхийн гишүүдийг нийгмийн үйл ажиллагаанд оролцох, тэгш боломжийг хязгаарлаж байна. Судалгаанаас үзэхэд өрхийн амьжиргааны түвшин дээшлэх тусам орон нутагт хэрэгжиж буй төсөл хөтөлбөрийн талаарх мэдээлэл, мэдлэг нэмэгдэж байна. Улаанбаатар хотын судалгаанд хамрагдсан хүн амын 33 хувь нь ядуурлын шугамаас доогуур амьжиргаатай, түүврийн 10 хувь нэнядуу (өөрөөр хэлбэл зардал нь ядуурлын шугамаас 60 хувиар доогуур) байна. Улаанбаатар хотын өрхийн тал хүрэхгүй (42.9) хувь нь сургалтад хамрагдсанаар тодорхой хэмжээгээр амьжиргаагаа дээшлүүлж чадсан гэж үзжээ. Гэр хороололд амьдарч буй иргэдийн 45 хувь, шилжин

суурьшигч иргэдийн 37хувь нь ядуу байна. Эдгээр хүмүүсийн өрх олон ам бүлтэй, мөн дийлэнх нь эмэгтэй өрхийнтэргүүлэгчтэй байна.

Тэгш бус байдал гэр хороололд амьдрагчдын дунд харьцангуй гайгүйболовч шилжин суурьшигчдын хувьд ихээхэн ялгаатай байна.Залуу насны, боловсролгүй болон гэрлээгүй хүмүүс илүү ядуу байна.Тэдний дийлэнх нь гэр хороололд, ялангуяа Баянзүрх, Сонгинохайрхан зэрэг хотын захын дүүрэгт, гэр хороололд амьдарч байгаа юм.

Хотын хүн амын эрчимтэй өсөлтийг дагасан нийгмийн салбарын хөрөнгө оруулалт ялангуяа гэр хорооллын хүн амд маш бага хийгдэж байгаа нь, нөгөө талаас хөрсний бохирдол, агаарын бохирдлын голомтод байгаа нөхцөл нь тухайн өрхүүдийг орчны хувьд баталгаагүй, эмзэг байдалд оруулж байна.

Товч дүгнэлт, эргэцүүлэл

Өгүүллийн төгсгөлд хэд хэдэн асуулт болон бодлогын асуудлыг дэвшүүлэх нь зүйтэй хэмээн үүнийг бичигч үзэж байна.

Хотын хүн амын өсөлт цааш үргэлжилсээр байх уу?. Тийм үргэлжилсээр байх болно. Сүүлийн20 гаруй жилийн хотын хүн амын жилийн дундаж өсөлтөд тулгуурлан тооцож үзэхэд 2023 он гэхэд хотын хүн ам 2 саяд хүрэх төлөвтэй байна. Гэхдээ хотын тэлэлт, сарнилын онолоор урт хугацаанд авч үзэхэдУлаанбаатар хотын хэт төвлөрөл их удлаа гэхэд 10 жилийн дараа агаар, ус хөрс гм орчны бохирдлоос үүдэн цаашид задрах ба шинээр дагуул хотууд үүсэхэд хүргэнэ. Энд уул уурхай дагасан Багануур гмхотууд, шинэ дэд бүтэц дагасан Налайх гм хотууд/жишээ нь боловсрол гм/ бий болох нь дамжиггүй.

Хотын хүн ам, нийгэм эдийн засгийн хэт төвлөрлийг сааруулах бололцоо байгаа юу?. Мөн л тийм боломж нөхцөл бий. Дэлхийн улс орнууд ын нийслэлд хүн амын хэт төвлөрлөөс үүдэлтэй хүрээлэн буй орчны бохирдлын асуудал тулгамдсан шинжтэй суурь асуудлын нэг бөгөөд энэ тохиолдолд нийслэлээ нүүлгэн шилжүүлэх, нийслэлийн дэргэд шинэ дагуул хот байгуулах, дагуул хотыг өргөжүүлэх замаар хүн амын хэт төвлөрлийг сааруулж, тогтвортой хөгжил бүхий хүн амын суурьшлын бодлогыг хэрэгжүүлж ирсэн байдаг. Иймд аймаг, орон нутагт хүн амыг тогтвортой суурьших нөхцлийг төр засгийн зүгээс хангахын зэрэгцээ нийслэлийн хувьд Зуун мод гм хотыг дагуул хот болгох арга хэмжээг нэн тэргүүнд хэрэгжүүлэх шаардлагатай. Дээрх арга хэмжээг авахгүйгээр цаашид шилжин суурьшил энэ хэвээр явагдвал хөдөөд хүнгүй, хотод гишгэх газаргүй болно. Шинэ суурьшлын бүсүүд байгуулахгүйгээр шилжин суурьшлыг зөнд нь орхивол нөхцөл байдал өмнөхөөс хүндэрч, хотын хөгжил удаашрах болно.

Хот орчмын бүсийн ядуурлын цар хүрээг хэрхэн хумих вэ?

Нэрт социологич Х.Гүндсамбуу Монголын ядуурал туйлын бус харьцангуй төлөвтэй. Монголын ядуус ах дүүсийн дэм, таван хошуу малын буян, байгаль дэлхийн хишиг гээд гуравдагч ертөнцийн бусад орнуудтай харьцуулахад тартагтаа тулдаггүй. Хамгийн гол нь тэднийг халамжид бус хөдөлмөрт дагуулах ёстой (Х.Гүндсамбуу, 2002) гэсэн нь өнөөгийн хотжилтоос үүдсэн хөгжлийн сорилтуудын шийдэл, цаашилбал улс оронд тулгамдаад буй асуудлыг шийдвэрлэх бодлогын үндсэн учиг, чиг хандлага болж байна.

Тэрчлэн Улаанбаатар хотын захын болон алслагдсан дүүргүүдэд ядуурлын нөхцөл байдал жилээс жилд ихэсч, өрхийн амьдрах нөхцөл дордож байгаа нь Улаанбаатар хот орчмын ядуурлыг тусгайлан судлах хэрэгцээ шаардлага байгаагтодорхой харуулж байна.

Улаанбаатар хотын ядуурал бол байгал цаг уурын нөлөөллөөс илүүтэй төрийн бодлого, эдийн засгийн хөгжил зэрэг нийгэм, эдийн засгийн нийтлэг хүчин зүйлээс хамаарч байдаг тул бусад улс орны ядуурлын асуудалтай харьцуулагдах хэмжээний үр дүнг гаргахболомжтой юм.

Хотын орчмын ядуурлын өсөн нэмэгдэх үйл явцад ган зудад мал ахуй, амьжиргаагаа алдсан иргэдийн хөдөөнөөс хот руу шилжин ирэх хөдөлгөөний эрчимжилт нөлөөлж байна.Хотод шилжин ирэгсдийн 72.7 хувь нь Баянзүрх, Сонгинохайрхан,Багануур дүүргүүдэд шинээр суурьшсан байна. Эдгээр дүүргүүд хотын захад байрладаг,мөн хөдөөгөөс шилжин ирсэн өрхүүд зөвшөөрөлгүйгээр оршин суух буюу газарнуггийн хувьд тэлэх боломжтой нь шилжин ирэгсдийг хүлээн авах гол бүс болоходнөлөөлж, улмаар эдгээр дүүргүүдэд ядуурал өндөр байх, газар нутгийн хувьд тэлэх үндэс болж байна.

Угтаа төрийн бодлого шилжих хөдөлгөөний улмаас үүссэн асуудлын хойноос, гал унтраах хэлбэрээр явах учиргүй бөгөөд шилжих хөдөлгөөн, хотжилт, хүн амын дахин суурьших үйл явцыг урьдчилан харах бодлого стратеги одоогоор байхгүй байна. Нөгөө талаар хүн амын төвлөрлийн ачааллыг даахгүй, төрийн үйлчилгээ хоцролттой жигд бус, боловсрол, эрүүл мэнд, нийгмийн үйлчилгээнээс шилжин суурьшигчид хоцрох хандлага ажиглагдаж байна.

Abstract

The article was written with evidence and fact to identify human settlement some faced problems during urbanization process in Mongolia. Furthermore, author analyzed urban planning experiences of the developed countries and territorialization ofMongolian cities and its perspectives.

Ашигласан ном зохиол, материал

- United Nations Organization. (1998). *Sustainable development of human settlements: Achievements and challenges in housing and urban policy in Latin*. Geneva: UN.
- А.Гидденс. (2006). *Социологи*. Улаанбаатар: Адмон хэвлэл.
- М.Батбаатар. (2016). *Монголчуудын амьдралын чанарт хийсэн социологийн дүн шинжилгээ*. Улаанбаатар: Соёмбо хэвлэл.
- МУЗГ, НҮБХХ. (2004). *Хүний хөгжлийн илтгэл*. Улаанбаатар: МУЗГ.
- НҮБХХ, Х. (2004). *Хотын ядуурал ба шилжих хөдөлгөөн*. Улаанбаатар: Мөнхийн үсэг.
- НХХЯ, НҮБХХ. (2004). *Улаанбаатар хотын ядуурал ба шилжих хөдөлгөөн судалгааны тайлан*. Улаанбаатар: Адмон хэвлэл.
- НХХЯ. ХАССТ. НҮБХАС. (2001). *Монголын дотоод шилжих хөдөлгөөний микро түвшний судалгааны тайлан*. Улаанбаатар: Адмон.
- УИХ. (1993). *Хот байгуулалтын тухай Монгол улсын хууль*. Улаанбаатар: УИХ.
- Үндэсний хөгжлийн хүрээлэн. (2011). *Хүн амын нутагшилт, суурьшил, хөдөлмөрийн зах зээлийн судалгаа*. Улаанбаатар: ҮХХ.
- ҮСГ. (1998). *Амьжиргааны түвшний судалгаа*. Улаанбаатар: ҮСГ.
- ҮСГ. (2010). *Улаанбаатар хотын хүн ам, эдийн засгийн үйл ажиллагаа*. Улаанбаатар: ҮСГ.
- ҮСГ, Дэлхийн банк, НҮБХХ. (2004). *Өрхийн орлого, зарлага, амьжиргааны түвшний түүвэр судалгааны тайлан*. Улаанбаатар.
- ҮСХ, Дэлхийн банк. (2009). *Ядуурлын хандлагын шинжилгээний үр дүн*. Улаанбаатар: Дэлхийн банк.
- Х.Гүндсамбуу. (2002). *XX зууны Монголын нийгмийн давхраажил. УБ.2001*. Улаанбаатар: Удирдлагын академи.
- ХАЗССТ. (2008). *Монгол Улсын хүн амын дотоод шилжих хөдөлгөөний чиг хандлага, үр дагавар судалгааны тайлан*. Улаанбаатар: Адмон.
- ШУА. (2013). *Proceedings of the Mongolian Academy of Sciences. Volume 53, No02(206) 2013*. Улаанбаатар: ШУА.
- ШУА. (2014). *Монгол дахь хотжилт: үйл явц ба төлөв байдал*. Улаанбаатар: ШУА хэвлэл.
- ШУА, ФСЭХ. (2014). *Монгол дахь хотжилт: үйл явц ба төлөв байдал*. Улаанбаатар: ШУА хэвлэл.
- ЭМЯ. (2013). *Хүн амын үзүүлэлтийн өөрчлөлт, өнөөгийн байдал*. Улаанбаатар: ЭМЯ.